

PAPER DETAILS

TITLE: Türkiye Cumhuriyetinin Kurulusundan Günümüze Yöresel El Sanatlarinin Sorunlari Üzerine
Bir Degerlendirme: Maras Örneği

AUTHORS: Cavit POLAT

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/275461>

TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE YÖRESEL EL SANATLARININ SORUNLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: MARAŞ ÖRNEĞİ ¹

*Cavit POLAT**

Özet

Bu çalışma da Osmanlının son döneminden günümüze Anadolu’da bazı yöresel el sanatlarının üretim şeklini ve tarzını değiştirmesine, gerilemesine, kaybolmasına etki eden faktörler Maraş ili baz alınarak açıklanmaya çalışılacaktır.

El sanatları basit araç ve gereçlerle yapıp kültürel öğelerle beslenen, Türk toplumunun birikimlerinin en güzel örneklerinin kullanıldığı ürünlerdir. Yine el sanatları geçmiş ve gelecek kuşaklar arasında kültürel bir köprü niteliğindedir. Bu köprü sadece ürünün kullanım ve işleviyle bitmez, aynı zamanda Türk toplumunun insan ilişkilerini, ekonomik yapısını, gelenek ve göreneklerini, dinsel özelliklerin de barındırır.

Ele alınan konunun çalışılması sırasında genel anlamda Türkiye’de el sanatlarının sorunlarıyla birlikte Maraş örneğinin de üzerinde durulmuştur. İsimlendirme sorunu, hammadde sorunu, pazar sorunu, ara eleman sorunu, sağlık sorunu gibi başlıca sorunlar tespit edilerek maddeler halinde sıralanmıştır. Üzerinde durulan konu ile el sanatlarına yönelik tespit edilen sorunların ortadan kaldırılması ve geleceğe yönelik gerekli tedbirlerin alınması hususlarında katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: *El sanatları, Maraş, Kapalı çarşı, Hammadde, Çıraklık ve Ustalık*

¹ Bu makale 15-18 Kasım 2012 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen I. Uluslararası Yöresel Ürünler Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Cavit Polat, Okutman, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü
Sayfa 123

El sanatları genelde teknolojinin imkanlarından faydalanmadan yapılan toplumun kültürünü taşıyan, özellikle üretime yönelik çalışmalardır. Bir milletin kültürel kimliğini simgeleyen ve tanıtan en önemli unsurun adıdır el sanatları. Toplumun gelenek ve göreneklerini yaşamsal özelliklerini gelecek kuşaklara aktarmada el sanatları önemli bir araçtır (Dallı,1987). El işçiliğine dayanan ve halkın uğraşım yaptığı bir sanat alanı olarak El sanatlarını göstermek mümkündür. (Salman,1994). El sanatları başlangıçta örtünmek, beslenmek gibi insanın ihtiyaçlarının karşılamak için basit araçlarla başladı ve sonraları ise gelişen yaşam şartlarının imkanlarını kullanarak büyüdü (Altuntaş,1994). Bu sanat dalı bir ülkenin, bir şehrin ekonomisinde önemli bir yer almasının yanında kültürel ve sosyal anlamdaki özellikleri barındırması bakımından da önemlidir (Arıkan, 2009). İnsanlığın varlığından günümüze kadar tüm toplumlar kültürel etkileşimle tanıdıkları el sanatlarını kullanarak, hayatları için vazgeçilmez olanları alarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda Anadolu da, Asya, Avrupa ve Afrika arasında önemli bir yerde olması nedeniyle kültürel etkilenmelerden en fazla nasiplenen ve el sanatlarını kullanan yerlerdendir (Arlı,1981). Fakat günümüzde Anadolu’da el sanatları anlamında bir gerileme ve yok olma süreci yaşanmaktadır. Bu sürecin yaşanmasında birçok neden bulunmakla birlikte başlangıç olarak, Osmanlı devletinin iktisadi ve siyasi anlamda idare gücünün zayıflaması her alanda olduğu gibi el sanatlarını da etkilemiştir. 19.yüzyılın başlarından sonra Osmanlı devleti büyük bir çöküş içerisine girmişti. Bu sürece en büyük neden siyasi özelliklerle birlikte Avrupa’da ki sanayileşme ve teknolojik anlamdaki değişiklikleri takip edememesiydi. Avrupa’nın bir çok yerindeki sanayileşme kültürünün karşısında Osmanlıda ise ilkel tezgahlara dayalı el sanatları atölyeleri, ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmişti (Baskıcı, 2005).

Bağımsızlık savaşının mücadelesinin verildiği bir süreçten yeni çıkan ve ekonomik anlamda büyük sıkıntılar yaşayan Türkiye cumhuriyeti kendini toparlama sürecinde sanayileşebilmek ve ayakta kalan esnafa gerekli desteği verebilmek anlamında gayretler sarf etmiştir. Sanayileşebilme anlamında el sanatları bir basamak olmuştur (Yazıcıoğlu, 2005). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte ekonomik anlamdaki çağa uygun hareket etme ve endüstriyel anlayış batıya açılma çalışmaları el sanatlarına olan yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. Sanayi ağırlıklı üretim anlayışı, seri ve ucuza mal etme düşüncesi, üretim zorluğu ve fiyat anlamında pahalılığı gerektiren el sanatları anlayışını ikinci plana getirmiştir (Altuntaş, 1994).

Bir zamanlar Anadolu'nun el sanatları bakımından zengin bir bölgesi olan Maraş'ta genel anlamda yaşanan olumsuzluklardan etkilenmiştir. Maraş Osmanlı döneminde verimli topraklarıyla geniş bir ovaya sahip birçok meyve ve sebzenin yetiştiği, otlak alanlarından dolayı hayvan yetiştiriciliğinin önde olduğu, illerden biriydi. Akarsu imkanlarının bol olması, ikliminin ılıman olması, orman alanlarının bolluğu gibi nedenlerden dolayı el sanatları alanında önemli bir yere sahip bir şehirdi (Günay, 2010). Maraş sahip olduğu imkanları üretime yönelik faaliyetlerle de desteklemiş, el sanatları alanında bir merkez olmuştu. Maraş, Osmanlı döneminde tarakçılık, köşkerlik, kuyumculuk, bakırcılık, demircilik, oymacılık, dokumacılık, keçecilik gibi el sanatlarının merkezi niteliğinde bir şehirdi, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen kervanlar buradan aldıkları malları tekrar bölgelerinde dağıtırlardı (Emirmahmutoğlu,1946). Magmumi'nin gezi notlarında Maraşlıların sanata düşkün kimseler olduğundan ve saraç ustalarının şöhretlerinden bahseder. Magumi'ye göre Maraş'ta Ceviz ağaçları bol bulunduğundan konsollar, yazıhaneler, karyolalar, kanepeler yapılırdı (Magümü, 2009).

Osmanlı devletinin üçüncü büyük bedesteni Maraş'taydı (Dedeoğlu 1996). Anadolu'nun her bölgesinde kendi imkanları neticesinde ortaya koydukları el sanatlarının tüm çeşitleri Maraş'ta bulunmakta idi. Maraş'ta nal, mih çivi zincir gem, silah ve kervanlar için siparişini aldıkları yahut dükkanlarında bulundurma düşüncesiyle temin edecekleri ürünleri bulabiliyorlardı (Arlı, 1981). Günümüzde ise bakırcılık, oymacılık, dericilik ve kuyumculuk el sanatlarında Türkiye de önemli şehirlerden biridir. Kuyumculuk alanında Kıvrım Bilezik, Maraş burması, Çift Yarma gibi kendine has isimlerin olduğu kuyumculuk el sanatı ön plana çıkmıştır (Kertik,2014).

El sanatları toplumsal bilincin en kuvvetli hazinelerinden biridir. Yüzyıllardır dünyanın çeşitli bölgelerinin ortak kültürünü yansıtan ve kendi içinde geliştirerek barındıran bir yapıdadır. Kazılardan elde edilen bulgular geçmiş binyıllarda yaşayan insanların yaşam biçimlerine ait önemli bilgiler vermektedir. Geçmiş döneme ait bazı kaplar üzerindeki yapılan süslemeler insanlığın aynı zamanda işlevsellikle birlikte estetiği yakalama kaygılarının örneklerinin verildiği yerlerden biri olmuştur. Anadolu' da bu estetik kaygı halkalarından birisi de Maraş'tır.

Osmanlı devletinin son dönemleri ve cumhuriyetin kuruluş tarihinden başlayarak, genelde Anadolu'da özelde ise Maraş el sanatlarının sorunlarının ele alındığı bu çalışmada, günümüzde el sanatlarını olumsuz anlamda etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Ele alınan konu ile öncelikli olarak literatür taraması yapılmış, sonrasında ise saha çalışması yapılarak elde edilen veriler başlıklar halinde sıralanmıştır. Ortaya konan bulgular dahilinde yöresel el sanatlarının sorunları sıralanarak, çözüm önerilerine yönelik çalışmaların yapılması amaçlanmıştır.

EL SANATLARININ SORUNLARI

İsimlendirme Sorunu

El sanatları kavramıyla insanların çoğunun kast etmek istediği içerik hemen hemen benzer olsa da isimlendirme anlamında farklılıklar bulunmaktadır. Bu anlamda, el sanatları, geleneksel el sanatları, köy el sanatları, basit el sanatları, el zanaatları, halk sanatları, ince sanatlar, yok olan el sanatları gibi birçok ad verildiği görülmektedir. Türk sanatlarının sanat mı, zanaat mı olduğu tartışmaları hala sürmektedir (Kahveci,1998) Türkiye de önde gelen ve sanatsal anlamda bilgiler barındıran kitaplarda net olarak el sanatlarının tarifi yapılmadığı bir gerçektir. Türkçe sözlük, sanat ansiklopedisi, sanat terimleri sözlüğünde net bir tanımlama yoktur. El sanatları halkın uğraştığı el işçiliğine dayanan tüm sanat dalları olarak nitelendirilebilir. Teknolojinin omuz verdiği hiçbir ürün kültürel iz de taşımıyorsa el sanatı olarak kabul edilmesi yanlıştır (Salman, 1994).

Yahşi Yazıcıoğlu ve arkadaşları el sanatlarına köy el sanatları bakımından bir yaklaşım sergilemişler ve asıl olarak tarımsal ürünlerin atıklarını hammadde olarak kullanmakla birlikte basit araç ve gereçlerle yapılan ürünler olarak el sanatlarının tarifini yapmışlardır (Yahşioğlu ve diğerleri, 2005). Burada köy el sanatı kavramının Hammadde olarak mı köy el sanatları, yoksa üretim anlamında mı köy el sanatları tartışması bir özellik oluşturmuştur. Onuk'a göre el sanatları, kişinin bilgi ve deneyimlerinden yola çıkarak elle ve basit araçlarla yapılan toplumun kültürünü ve bireyin duygularını harmanladığı ürünler olarak tanımlanmaktadır (Onuk ve Diğerleri 2005). Yapılan saha çalışmaları sırasında Maraş kapalı çarşı esnafından bazılarıyla yapılan mülakatlarda "yaptığınız işin adı nedir" sorusuna verilen cevapların çok büyük

bir kısmında kullandığı hammadde ismiyle yada, sattığı yada ürettiği eşyanın ismiyle mesleğini nitelendirdiği görülmüştür. Terimsel bir ifade sorunu olsa da yukarda ki görüşler ışığında Türkiye de ve Maraş'ta el sanatlarının tanımsal sorununun sürdüğü gerçeğini ortaya koymaktadır.

Teknolojik Gelişmeler Ve Bazı El Sanatlarının Günümüz Koşullarına Cevap Veremez Hale Gelmesi

Bir zamanlar fen ve teknolojik anlamda ilerlemelerin merkezi olan Osmanlı devleti zamanla dengelerin değişmesiyle gelişimselliğini Avrupa'ya kaptırmıştır. Endüstri devrimi olarak adlandırılan hareketi Osmanlının takip edememesi ile zamanla üretim yapan ürünlerin gerilemesine neden olmuştur. Seri ve ucuz bol miktarda üretilen mallar, az sayıda ve uzun sürede üretilen mallara üstünlük sağlayarak, iç piyasaya da hakim olmuş ve tezgahlar kapanma sürecine girmiştir (Arlı,1981). Bu süreçten etkilenen yerlerden biride Maraş olmuştur. Sanayileşme hareketini başlamasıyla birlikte ve teknolojik anlamdaki yeniliklere şehirde bulunan el sanatları atölyeleri imkansızlıklar nedeniyle uyum sağlayamadılar. Teknolojik anlamda yenilikler ile üretilen mallardaki değişikliklere babadan, dededen gördükleri yöntemlerle karşılık vermeye çalışan el sanatları ustaları var olan duruma ayak uyduramadılar (Günay,2010). Ustaların teknolojik ve sosyal anlamda ki değişiklikleri görmezden gelmeleri ve yöneticilerin bu alanda plansızlıkları, teknoloji karşısında ustaların çaresizliğini de beraberinde getirmiştir (Uslu,1981). Örneğin, 1920-30 arası hemen her köy yahut kasabada deri işleme alanlarının olduğu bir süreçte sanayi anlamındaki değişiklikler, teknolojik ilerlemeler nedeniyle gerilemeler yaşamışlardır (Özdemir, 2007).

1958 yılı itibariyle Türkiye de deri işleyen atölye sayısı 1299 iken bu rakamın 1987 yılına geldiğinde 1223 olduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda kara tabak olarak çalışan deri işleme atölyelerinin kapanmaların sayısı artmıştır. Bu duruma en iyi örneklerden biri Maraş'tır. 1958 yılında yapılan envanter çalışmasında Maraş'ta 176 adet deri işleyen atölye mevcuttur. 1998 yılı itibariyle Atas'ın tespitiyle 6 adet kara tabak diye tabir edilen atölye bulunmaktadır(Dağtaş, 2007). Maraş'ta yapılan saha çalışmalar neticesinde tespit edilen kara tabak atölye sayısı günümüzde üç adettir.

Sürekli değişim gösteren dünyanın yaşam koşullarında günün getirdiği zorunlu standartlar her alanda olduğu gibi el sanatlarını da olumsuz etkilemiştir. Geçmişte insanların ulaşım ve tarım alanında kullandıkları atların yerini zamanla motorlu araçlar almıştır. Günümüz koşullarında ata ihtiyaç duyulmaması atlar için üretilen binek takımları alanında hizmet veren el sanatlarını olumsuz etkilemiştir (Özkoy ,1981). Üretilen bazı ürünlerin dünya şartlarına uyum sağlayamaması nedeniyle bazı el sanatları ustalarının doğal olarak atölyelerini kapatmaya zorlamıştır. Örneğin Maraş'ta sadece 3 atölyede keçe işi yapılmaktadır. Buna neden ustalarının hala çoban abası üretmeleridir. Oysa Maraş'ta hayvancılık bitmiştir. Yine binek hayvanlarına yapılan semerlerde hayvanı terletmemesi için kullanılan keçe işi yok olmak üzeredir; çünkü bölgede at kullanımı azalmıştır (K.K. Demir, 2012).

Geçmiş dönemlerde askerler için özellikle soğuk olan bölgelerde ya da karlı bölgelerde keçeden yapılma çizmeler kullanılmaktaydı, yine 1960'lı yıllara kadar süvari birliklerinin koşum takımlarını ve keçe ihtiyaçları keçe üretimi yapan el sanatları atölyelerinden karşılanmakta idi. Zamanla süvari birliklerinin kaldırılması ve soğuk bölgelerde askerlere keçeden yapılma çizmeden vazgeçilerek, çok daha sağlam bir şekilde, teknolojik imkanlar kullanılarak üretilen botlar yapılması önemli ölçüde keçeci esnafını zora soktu (Seyirci ve Diğerleri,1999). Yine başka bir el sanatı olan ve Maraş'ta kökleri eskiye dayanan bakırcılık el sanatı 1950'lili yıllardan sonra Türkiye de yaşanan sosyo ekonomik alandaki değişikliklerle, plastik ve cam porselen ürünlerin alternatif olarak görülme sürecinde devreye girerek, bakırcılıkta gerilemelere neden olunmuştur (Sanat,1991) Dokumacılık alanında daha çok konar göçer yahut yaylaya çıkan insanların yerleşik hayata geçmeleri Maraş'ta dokumacılığın gerilemesine hatta yok olmasına neden olmuştur (Özönder, 1993).

Hammadde Sorunu

Sağlıklı ve sürekliliği olan bir üretim için, kalitede ve güvende süreklilik arz eden hammaddenin devamlı bir şekilde bulunması gerekir. Üreticinin her zaman bulabileceği bu ham maddenin azalmasına karşın ek tedbirler olmalıdır (Öztürk,2005). Maraş'ta bazı el sanatlarının hammaddesini il genelinde kendi imkanlarıyla karşılarken, bazılarını da çevre illerden karşılamaktadır. Bir zamanlar oymacılıkta kullanılan ağaçları kendi bölgesinden temin eden Maraş, şimdilerde Bolu başta olmak üzere diğer illerden

ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu da maliyet artışına neden olmaktadır. Oymacılık alanında kullanılan ağaçların seçkin olması ve yetiştirilmesinin zorluğu ve her bölgede yetişmemesi bir sorundur, oymacılıkta en makbul ağaç olarak bilinen ceviz ağacının pahalı olması kalitesiz ağaçların kullanılmasına ve kalitenin düşmesine neden olmaktadır (K.K. Ertekin, 2012).

Osmanlı döneminde hammadde ihtiyacını karşılamak bir takım tedbirler alınmıştır; örneğin dericilik noktasında 16. yüzyılda debbağların hammadde ihtiyacının karşılanması noktasında kasaplar tarafından debbağlara verilen derilerin nasıl temizlenmesi ve korunması hususunda yazılı kurallar içeren bir tür yönetmelik yapılmıştır. Padişah tarafından kasaplar ile debbağlar arasında deri alımı konusunda ve dış ülkelere gelen kimselere deri satılmaması hususunda yazılan bir fermanla çözüm üretilmiştir (Faroghi, 2000).

Pazar Sorunu

EI sanatları alanında çalışma yapan kimselerin müşteriler için uygun dağıtım ve pazarlama sistemini kurmaları ve bu sistemle yurt içi ve yurt dışında rahatlıkla satışlar yapamamaları pazarlama sorunun doğmasına neden olmaktadır (Öztürk, 2000). Bu sorunun en büyük muhataplarından biri de Maraş'tır. Maraş'a has ürünlerin üretilmesine rağmen bölgedeki pazarlama olanaklarının sınırlı olması nedeniyle zorluklar yaşanmaktadır. Bazı tanınmış ustaların ürünlerinde talep yoğunluğu varken yeni işe başlayan yahut tanıtım sorunu çeken ustalar Maraş dışına satış yapamamaktadırlar (Büyükçapar,1995). Aracıların dışarıdan el sanatları ürünlerini düşük fiyata almaları, Çin kökenli kalitesiz ürünlerin piyasada Türk el sanatı olarak tanıtılması ve satılması (Öter, 2010) iç piyasanın doygunluğu, yeni satış alanlarının oluşturulmaması, taleplerde görülen azalma ve talep yetersizliğinden dolayı Maraş'ta yıllara göre sorunları da beraberinde getirmiştir. Bazı büyük firmaların üretimi Maraş'ta yaptırıp kendi markalarını ürüne yapııştırarak üretimde kimlik problemi de yaşanmaktadır(Büyükçapar,1995). Pazarlama sorunu olan el sanatı ürünlerinden biri de keçedir. Yoğun emekler harcanarak elde edilen keçe, gerek üreticinin sade ve düz çalışmasından dolayı keçeyi bir alanda üretilip, satması gerekse keçenin uzun süre dayanıklı olmasından dolayı keçeye olan talebi azaltmıştır. Özellikle kırsal kesim tarafından talep gören keçe ustaların beklentilerini karşılamamaktadır

Sayfa 129

(Yahşioğlu,1997). Maraş'ta el sanatları genelde babadan oğla geçmektedir. Bu mesleklerden biride saraçlıktır. Mesleğin önde gelen ustalarından Zafer Üzlek motorlu araçlardan dolayı artık at ve katır gibi hayvanların kullanımının sadece köylerde ve motorlu araçların ulaşamadığı yerlerde kullanıldığını ve bu nedenle de hayvan kullanımındaki azalmanın kendilerini de olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Üzlek, yaptıkları işin en az 10 yıl gittiğini mamullerinin uzun ömürlü olmasından dolayı da satış sayısının sınırlı olduğunu vurgulamaktadır (K.K. Üzlek, 2012). İl ilçe ve köylerde evlerde yapılan ürünler ve halk eğitim kurslarında üretilen malzemeler ancak pazarlarda yahut aracı kurumlara verilerek satılmaktadır. Buda sürekliliği olmayan ve emeğinin karşılığını alamayan kişilerin üretim yapmamasını beraberinde getirmektedir (Onuk ve Diğerleri, 2005).

Ara Eleman Sorunu

28 Şubat sürecinde Türkiye büyük millet meclisi tarafından çıkarılan kesintisiz zorunlu eğitim tüm Türkiye de sanat okullarının meslek edinme alanlarına olan ilgiyi azaltmış, okulların süresi nedeniyle el sanatları alanında kalifiye eleman yetiştirilmesini etkilemiştir. El sanatları alanında faaliyet gösteren atölyelerdeki ustaların yaşlanması ya da ölmesiyle geride usta olarak birilerinin bırakılmaması önemli sorunlardan biridir. Çıkan yasayla Çocuğun İlkokuldan sonra doğrudan orta okula devam etmesi onun çırak olarak yetişmesini engellemiştir. Katsayı puan uygulamasının meslek liselilerine uygulanmış olması gençlerin düz liselere yönelmesini sağlamış bu da ustanın kendinden sonra o işi yapacak kişiyi yetiştirmesini zorlaştırmıştır (K.K. Baltacı, 2012) Bir çok el sanatlarında olduğu gibi Keçe sanatında da eleman bulma konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Keçenin gelir getirir özelliğinin olmaması ve yaşanan sıkıntılardan dolayı kazancı bol mesleklere yönelmektedirler (Yazıcıoğlu ve diğerleri, 1997). Kendine has özellikleriyle Osmanlı döneminin çırak, kalfa ve usta üçlüsü yakın bir zamana kadar Osmanlı devletinde olduğu gibi Maraş'ta da yaşanmaktaydı (Karabekiroğlu, 2008). Ne acıdır ki günümüzde el sanatları alanında önemli bir potansiyele sahip olan Maraş'ta çırak sıkıntısı yaşanmaktadır. Birçok meslekte makine yardımıyla üretimler gerçekleştirilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında diğer sebeplerin yanında ustaların yaşlarının ilerlemesi ve mesleği yapamaz duruma gelerek çırak bulamaları önemli bir etkindir (Tutak, 2012). Maraş kapalı çarşı ustalarının üzerinde durdukları temel

sorunların başında ara eleman sorunu bulunmaktadır. Kapalı çarşıda mesleğinde son temsilci olan Ömer Mangıroğlu Yaptığı ürüne talep olmadığını, semerciler çarşısında sadece 3 kişi kaldıklarını kendilerinin ise bu mesleği sürdüren son kişi olduğunu belirterek mesleğin kendileriyle birlikte yok olacağını dile getirmektedir. Maraş kapalı çarşıda bakırcılık yapan Mustafa Terkuş ise “Yapan gidiyor, geriye kimse kalmaz oluyor, el alan el veren kalmaz ise meslek sürer mi” diye eklemekte ve yeni neslin bu alanlara ilgi göstermediğinden şikayet emektedir (Usta Eller, 2008). Kahramanmaraş’ta oymacılık alanında var olan sorunların belirlenmesi için yapılan saha çalışmalarında oymacılık alanında 2007 yılında Kahramanmaraş’ta hazırlanan raporda oymacılıkla ilgili 180 adet iş yerinde yaklaşık 50 kişinin çırak olarak çalıştığı, bunların ise yarım gün okul eğitimine devam eden, yarım gün iş yerinde bulunan çıraklar olduğu tespit edilmiştir (Kahramanmaraş il çevre Müdürlüğü, 2007). Kahramanmaraş’ta el sanatları atölyelerinde yapılan saha çalışmalarında işyerlerinde ortalama bir çırağın 35-50, bir kalfanın ise 800 TL. civarında para aldığı öğrenilmiştir. Bu iş yerlerinde sigortaya çok az oranda rastlanmaktadır, görüşülen işyerlerinde özellikle sanatkârlık isteyen bakırcılık alanında işçi çalıştıran iş yeri en fazla iki kişiye sigorta yapmaktadır. Kapalı çarşıda usta olarak çalışan Adem Kalın kendilerine verilen paranın yeterli olmadığını başka iş olmaması nedeniyle bu işi yaptıklarını belirtmiştir. Adem Kalın bu alanda çırak ve usta bulunamamasına rağmen ücretlerin az olmasını küçük atölyelerin fazla para kazanmamasına bağlamaktadır. Yine Adem Kalın, meslekte çırak bulunamamasını ise eğitim sistemine bağlamaktadır. Kalın’a göre 7 yaşında okula başlayan bir çocuk neredeyse 18 yaşında okulu bitirmekte 18 yaşına gelen birisi ise mesleği öğrenememektedir (K.K. Kalın, 2012).

Sonuç olarak Kahramanmaraş’ta bazı el sanatları alanlarında çalıştırılan ustalara verilen ücretlerin düşük olması, yapılan işlerin ağır ve yorucu olması ve atölyelerde sigorta işlerine sıcak bakılmaması, ayrıca eğitim sisteminden dolayı ileriye yönelik yetiştirilecek çırak bulunamaması ve ara eleman sıkıntısının yaşanması Maraş’ta el sanatlarının gerilemesinde en önemli etkenlerden olmuştur.

Meslek Örgütlerinin Durumu

Türkiye’de meslek odalarının temelini oluşturan ahilik ve lonca örgütlerinin öncelikli olarak irdelenmesi gerekmektedir. Ahi kavramı Arapça bir kelime olup

“kardeşim” manasındadır. Kelime yiğitlik, kahramanlık ve cömertlik gibi anlamlarında barındıran Türkçe “Akı” kelimesinden geldiği de belirtilmektedir (Bayram, 1991). Ahilik, XIII. yüzyıldan XIX. Yüzyıla kadara Türklerin meslek anlamında belirli ilkeler çerçevesinde ahlaki yönden gelişimlerini ve kontrollerini sağlayan kuruluşun adıdır (Demir, 1994). Ahilik kurumunun üzerinde durduğu en önemli kaide iş ahlakıdır. İş ahlakı mesleğin herkes tarafından kabul edilen belli başlı kurallarıdır. Meslek içinde yanlış yapanların cezalandırıldığı, kınandığı, hatta meslekten atılma kurallarının bulunduğu bir yapıdır (Şahin,1986).

Ahilik ve lonca teşkilatlarından yola çıkılarak oluşturulan günümüz meslek odalarının kuruluş amacında her ne kadar üretmeden tüketmeye, haksız rekabete, güçlünün zayıfı sömürmesine, haksız kazanç sağlamaya, insanları kandırmaya yol açabilecek tüm gayri ahlaki davranışların karşısında bir tutum sergileyecek duruş belirleme amacıyla kurulmuş olsalar da günümüz meslek odalarının proje üretmeyen esnafın hakkını aramaktan uzak bir özellik sergileyen hantallaşmış yapıları vardır (Derincelioğlu ,1989). Osmanlı döneminde lonca teşkilatları ve ahilik sistemi belirli bir disiplinle yönetilmekte bu alanda üretim yapan kimselerin haklarını da korumaktaydı. ve kalfalıkta, loncalar meslek kuruluşlarında önemli bir yer tutardı. Çıraklık, kalfalık, ustalık gibi mesleki alanlarda loncalar sürekli destekçi konumdaydılar, ama günümüz koşullarında zamanla çıraklık ve kalfalık alanları yozlaştı, bu yozlaşmaya ilgili meslek odaları engel olmakta yetersiz kaldılar (Arlı,1981). Maraş'ta tüm el sanatları alanının tümünde gözle görülür bir gerileme yaşanmakta iken bazı el sanatları da kaybolma sürecini yaşamaktadır. Ayrıca, ilgili meslek odalarının bu gerilemeye engel olacak projeleri bulunmamaktadır. Özellikle oymacılık alanında uğraşan ustaların mesleki anlamdaki odalarının faal olmaması onların ekonomik ve sosyal anlamda güçsüzleşmelerine neden olmuştur (Büyükçapar,1996).

Vergi Ve Sigorta Sorunu

El sanatları atölyelerinin diğer esnaflar gibi sürekli satış yapamamaları nedeniyle esnaflar arasında kendi yağlarıyla kavrulma çabaları, kazanamadıkları paranın vergisini ve bağ kur primlerini ödeyememeleri zorunlu olarak dükkanlarını kapatmalarına sebep olmuştur.

Bu yol ile şehirde dükkanlarını kapatanlara en iyi örnek Maraş- Kavlaklı köyüdür. Sigortalı ve riski olmayan işlerin tercihi Kavlaklı Köyündeki oymacılık yapan yaklaşık 100 ailenin çok büyük bir kısmının Kavlaklı Köyüne sınır bir alanda kurulan organize sanayisinde iş bularak çalışmasıdır (Deniz, 20149).

Kahramanmaraş Kapalı Çarşıda ve Eski Sanayide faaliyet gösteren esnaflarla yapılan görüşmelerde görüşülen her 10 kişiden 6 tanesinin sigortasız olduğu tespit edilmiştir. Görüşmelerde çalışanların bazıları da tedirginlik duyarak sigortalı olup olmadığını gizlemişlerdir. Kısa vadede iş verenin “sigortanı yatırırsam ücretin farklı, yatırmaz isem farklı olur” teklifine genelde geçim sıkıntısını hafifletmek amacıyla sigortasız olarak çalışmaya evet denmektedir. Yapılan görüşmelerde her 10 esnaftan 5 tanesinin düzenli olarak sigorta yatırdığını, her 10 esnaftan 7 tanesinin ise düzenli olarak vergilerini ödedikleri bilgisine ulaşılmıştır. El sanatı atölyesi yahut satış dükkanı olan esnaf, ürettiklerinin yeterince talep görmemesinden, toptancılara borca mal verip karşılığını gününde alamadıklarından, usta kalfa ve çıraklara gerekli ekonomik desteği veremediklerini belirtmektedirler.

Yapılan görüşmelerde esnafın dile getirdiği başka bir sorun ise kendilerine ucuz kredi imkanlarının sağlanmasıdır.

Sağlık Sorunları

El sanatları alanında ilkel ve temiz olmayan ortamlardaki çalışma koşulları o alanda çalışan kimseler bakımından ciddi sağlık sorunları oluşturmaktadır (Düzgün, 1994). Bu noktada ele alınan konuyla ilgili yapılan saha çalışmalarında Maraş kapalı çarşıda özellikle bakırcılık alanında çalışma yapan işçilerin yaşam koşullarının sağlıksız olduğu görülmüştür.

Teknolojik anlamdaki yenilikler el sanatları alanında kullanılan bir takım kimyevi maddeden doğan insan sağlığı için tehlikeleri de beraberinde getirmiştir. Maraş'ta bir dönemler el sanatlarının bir çok dalında çalışmış olan Ali Duran'ın ifade ettiğine göre el sanatları alanında eskiden tamamen saf ve doğal olarak kullanılan alet, ilaç, çözücü, yapıştırıcı, boya, katkı maddelerinin doğal yollarda elde edilmesi yada yapılması kişi sağlığını en az derecede etkilemekteydi; ancak yıllarından sonra teknolojik anlamda ilerlemeler el sanatları alanında daha çabuk ve daha seri üretimi gerçekleştirme çabaları

insan sağlığını olumsuz anlamda etkiledi. Örneğin dericilikte kullanılan doğal kök boyaların yerini şimdilerde kimyasal içerikli boyalar oluşturdu. Bu tür kimyevi maddeler ile bilinçsizce temas eden ustalar zamanla olumsuz etkilendi (K.K.Duran,2014). Oymacılık alanında kimyasal içerikli boyalar nefes boruları ve akciğerlerde bir takım hastalıklara yol açtığı bilinmektedir. Bu bağlamda Kahramanmaraş Kavlaklı Köyünden oyma ustası Ali Terlik'in anlattıkları neticesinde tespit edilmiştir ki tiner, vernik ve çeşitli boyalar köydeki ustaların göz ve derilerinde bir çok hastalıklara neden olmuş ve bu nedenle bir çok kişi mesleği bırakmıştır (K.K.Terlik, 2014).

Çarşı Sorunu

Toplumun kültürel etkilerini gösteren en önemli özelliklerden biridir el sanatları. Bu özelliklerin müşteriyle buluştuğu mekanlar ise ürünlerin satışının yapıldığı çarşılar, iş hanları, ve bedestenlerdir. Esnafın ürettiğini satacağı bir alanın olmaması, yahut kendi meslek guruplarının içindeki bir alanda dükkanının olmayışı hep üretim ve hem de satışın aynı yerde olması müşterilerle sağlam diyalogların yapılamamasına neden olmaktadır.

Geçmişte zengin ve işlek çarşıları ile el sanatlarının bir ticaret merkezi olan Maraş, yolların birleşme noktasında olmasından dolayı yol güzergahından geçen kervanların uğrak yeri idi. Kervanlar Maraş'tan yüklerini tutar aldıklarını Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağıtırlardı. Yine Bağdat'a giden Osmanlı orduları ihtiyaçlarını Maraş çarşısından tedarik ederlerdi. Buna neden ticari anlamda Maraş'ın önemli bir yerde olması ve el sanatları anlamında ününün her tarafa yayılmış olmasıydı (Dedeoğlu,1996). Günümüzde de Kapalı Çarşı olarak kullanılan alanda ilgili el sanatlarının bir çok problemleri bulunmaktadır. Kahramanmaraş belediyesi tarafından esnaflar ve alışveriş yapanların rahatı açısından bir takım düzenlemeler yapılmış olsa da hala bir çok sorun yaşanmaktadır. Çarşının bazı kısımlarının acilen restorasyona ihtiyacı bulunmaktadır. Gerçek anlamda aydınlatma sorunu yaşanmaktadır Çarşı çalışanların ve ziyaretçilerin bireysel ihtiyaçları için lavabolar yoktur. Dinlenme alanları ve birlikteliklerini ortaya koyacak sosyal aktive alanları bulunmamaktadır. Çarşının ana kapılarında güvenliği sağlayacak güvenlik elamanları yoktur. Bakırcılar Çarşısında meslek guruplarının yerlerinin belirtildiği gösteren levhalar

bulunmamaktadır. Bir çok el sanatı atölyesinin sağlık anlamında uygunsuz ortamlarda faaliyetleri sürdürdüğü de bir gerçektir.

Diğer Etkenler

1-El sanatları alanında çalışma yapan kimselerin estetik ve sanatsal endişe yerine kazancı birincil öncelik yapma anlayışı ve son zamanlarda el sanatlarının genellikle hobi olarak veyahut ek gelir imkanı olarak görülmesi ve tanıtılması (Öter, 2010).

2-El sanatları alanında faaliyet gösteren çarşı esnafının çoğunun yabancı dil bilmemesi, ve yabancı ülkelerden gelen turistlerle iletişim sıkıntıları yaşamaları, turistlere rehberlik yapan kimselerin el sanatları konusunda bilgilerinin zayıf olması.

3-Moda denilen, süresi ve kapsamı belirli geçici akımlara bilinçsizce kapılarak, el sanatlarının bu bakımdan zarar görmesi.

4-EI sanatlarının çeşitli dallarında, özellik kaybettirmeden sanayileşmenin kolaylıklarından yararlanılamama.

5- EI sanatlarının birçok alanında usta-çırak ilişkilerinde kurumsallaşamaması

6-Zamanın koşullarına ayak uyduramayan el sanatlarının özü koruyarak alternatiflerinin üretilemeyişi.

7-Yabancı mallarına tanınan ayrıcalıkların el sanatlarına tanınmaması.

8-El sanatlarının bir meslek değil de çeyiz kültürü olarak görülmesi.

9-İç piyasada üretim maliyetleri pahalı olan ürünler yurt dışında kurulan fabrikalarda üretilmesi ve tekrar ülkeye sokulması bunun sonucu olarak rekabet şartlarının değişmesi.

SONUÇ

Yaşadığı bölgede hammaddeyi nasıl değerlendiririm düşüncesinden yola çıkan Anadolu insanı ihtiyaçları doğrultusunda yöresinde kestiği ağaçları şekillendirmiş kendisine eşya yapmıştır. Yünü işleyip çadır, sazlıkları kullanıp seleler, sepetler yapmıştır. Deriden ayakkabılar, giyecek elbiseler yapmıştır. Kendi bölgesinde bulunmayan hammaddeyi alternatifi olanlarla destekleme yoluna gitmiştir. Bu anlamda Maraş bölgesindeki imkanları el sanatları anlamında en iyi değerlendiren yerlerden biri olmuştur. Ne var ki günümüz şartlarında el sanatlarının kendini ileriki yıllara taşımada bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Derin tarih içerisinde toplumun yaşam tarzının şekillendiği önemli sahnelerden biri olan el sanatları, tüm Türkiye’de olduğu gibi Maraş’ta da olumsuz sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar siyasi, ekonomik ve kültürel bir çok nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyetinden günümüze el sanatlarının sorunlarının ortaya konduğu bu çalışma ile tespit edilmiştir ki Maraş’ta el sanatlarının sorunları ile tüm Türkiye’deki el sanatlarının sorunları benzerlik göstermektedir.

Türk kültür ve sanat tarihinde önemli bir yere sahip olan el sanatlarının günümüzde yaşanan sosyal değişimler ve ekonomik gelişmelerle birlikte kazanımların kültürel erozyonla kaybolmaması için, ilgili kamu kurum ve kuruluşlar, meslek odaları çözümler üreterek yeni nesillere el sanatlarını taşımalıdır.

KAYNAKÇA

- A.DÜZGÜN, (2004).“Günümüzde İşçi Hakları”, Derin Yol, yıl:1, sayı 1, s.8
- F. SURAIYA, (2000).Osmanlıda Kentler Kentliler, Çevr. Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, , S.194
- G. DEMİR, (1994). “Ahilik”, Ahilik Yolu Dergisi, İstanbul, s.22-86
- H. ÖZÖNDER,(1993). “Türk El Sanatlarında Kahramanmaraş’ın Yeri”, Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş Dergisi, Yıl 10 Sayı:10, Kahramanmaraş ,1993 s.32
- H.ARIKAN, (2009). Kahramanmaraş Ahşap Oyma Sanatı, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü El Sanatları Anabilim Dalı Dekoratif Ürünler Eğitimi Yüksek Lisan Tezi, Ankara, s. 2.
- İ. ÖZTÜRK, (2000). “El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe Sorunlar Öneriler)” Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Sayı. 7 Yıl., s.73
- İ. TUTAK Halil, (2012). “Kadim Zanaat Bakırcılık”, Edik Dergisi, Sayı 56, s.6
- Kahramanmaraş İli Çevre Raporu, (2007). Kahramanmaraş İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Kahramanmaraş , s.130
- Kültür Sanat, (1991). “Kahramanmaraş Özel Sayısı,” İş Banası Yayınları, Sayı: 10 Yıl, s.30
- L. DAĞTAŞ,(2007). Anadolu’da Dericilik, Dönence, İstanbul, s.91-167
- M. ARLI, (198).1 “El Sanatlarının Gerileme Kaybolma Ve Üretim Biçimlerinin Değişme Nedenleri İle Geliştirme Ve Yaşatılmasına İlişkin Öneriler,” 1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir, s.42
- M. DEDEOĞLU, Kahramanmaraş Ekonomisi, Lazer Ofset, Ankara, s.37
- M. DERİNCELİOĞLU, (1989).Esnaflık Sanatı, Özel Yayın, İzmir, s.45

- M. KAHVECİ, (1998).21. "Yüzyıla Girerken Geleneksel Türk El Sanatları," Folkloristik, Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, Ankara, s.387
- M. ÖZDEMİR, (2007). "Türk Kültüründe Dericilik Sanatı," Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi. Sayı 20, Ankara 2007, s. 78,79
- M. SEYİRCİ, Ve Diğerleri,(1991). "Anadolu'da Keçecilik," Erdem, Atatürk Dil Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1999, s.581
- M. ŞAHİN, (1986). "İş Ahlakının İktisadi Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir Deneme", Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 110.
- M. USLU, (1981). "El Sanatlarının Günümüzdeki Yeri Ve Durumu", Ulusal El Sanatları Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir, s.406
- M. BAYRAM, (1991). Ahi Evran ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu, Damla Matbaacılık, Konya, , s.131
- M.M. BASKICI, (2005).1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim, Turhan Kitap Evi, Ankara, s.170.
- N. GÜNAY, (2010). "XIX Yüzyıldan Günümüze Maraş'taki Ekonomik Ve Sosyal Değişikliklerin Şehirdeki Bazı Geleneksel Meslekler Üzerindeki Olumsuz Etkileri", Milli Folklor, 86, s.163
- Ö. SALMAN, (1994). "El Sanatları Örneklerini Çeşitlendirme Yöntemleri", Kamu Ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım Ve Sorunları Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, s. 374.
- R. DALLI, (1987). Kültürel Kimliğimiz, Özel Yayınları, İstanbul, s. 44.
- S. BÜYÜKÇAPAR, (1995). "Kahramanmaraş'ta El Sanatları, " KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kahramanmaraş 1995, s. 2
- S. EMİRMAHMUTOĞLU, (1996). Maraş'ı Sevenler Ve Güzelleştirme Derneği Yayınları :2, 1946, s.6

S. ÖZKOY, (1981).Hayat Serüvenimiz, Özel Baskı, İstanbul, s.38

Ş. MAĞÜMİ, (2009).“Cebel-İ Bereket-Bulanık Maraş” Seyahatname, Tarih Coğrafya Kitaplarında Gör Maraş, Haz. Serdar Yakar -Yaşar Alparslan, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2009, s. 59

Ş.KAREBEKİROĞLU, (2008).Maraş'ın Yeniden Doğuşu, Fa Ajans, Kahramanmaraş, s.16

T. ONUK, Ve Diğerleri,(2005). Cumhuriyetten Günümüze El Sanatlarının Doğuşu Gelişimi Sosyal Kültürel Eğitim Ve Ekonomik İlişkiler Bakımından Bugünkü Durumu Ve Geleceği, El Sanatları, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s.27

Usta ELLER, (2008). Novartis, Kültür Yayınları, İstanbul, , s.132

Z. ÖTER, (2010). “Türk El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi”, Millî Folklor, 2010, Yıl: 22, Sayı 86, , s.181

Y. ALTUNTAŞ, (1994). “ El Sanatlarının Dünyü Bugünü Ve Sorunları”, Kamu Ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, s.1

Y. YAZICIOĞLU Ve Diğerleri, (2005). “Köy El Sanatlarının Cumhuriyet Döneminde Sosyal Ekonomik, Kültürel Ve Endüstriyel Alanda Etkileri Ve Bu Perspektif Işığında Günümüzde Köy El Sanatlarına Yaklaşımı,” El Sanatları , Cilt. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s.21-22

KAYNAK KİŞİLER

K. K. Adem Kalın, 1981 Doğumlu, Kahramanmaraş Kapalı Çarşıda Usta

K.K.Barış Ertekin, 1973 Doğumlu, Kahramanmaraş Kapalı Çarşıda Usta

K.K. Ali Terlik, 1965 Doğumlu, Kahramanmaraş Sanayisinde Usta

K.K. Ali Duran, 1969 Doğumlu, Serbest Usta

K.K. Ökkeş Demir, 1978 Doğumlu, Kahramanmaraş Kapalı Çarşıda Usta

K.K.Yusuf Baltacı, 1978 Doğumlu, Kahramanmaraş Yeni Sanayide Usta

K.K. Zafer Güzlek, 1968 Doğumlu, Kahramanmaraş Kapalı Çarşıda Usta